

Könyvszemle

Kevés olyan dolog van ma könyvtáros berkekben, ami nagyobb izgalomban tartaná a szakma valamennyi képviselőjét, mint a könyvtárak fenntartásának, finanszírozásának helyzete. *Pamela King* tanulmánykötete bemutatja mindazokat a problémákat, ellentmondásokat, amelyek az első közkönyvtári törvény megszületésétől a jelenkorig meghatározók a könyvtárügy egésze számára.

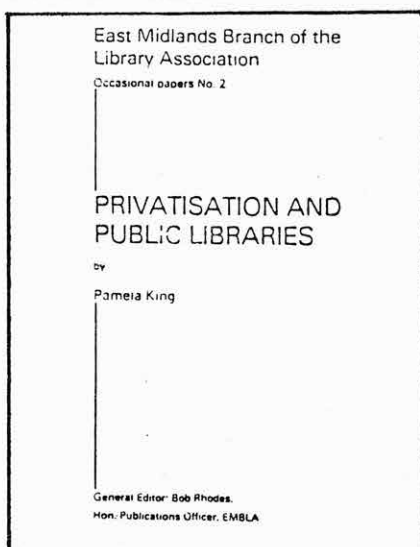
A szerző a loughborough-i egyetemen posztgraduális képzés keretében írta meg dolgozatát, amelyhez nagy számban használt fel parlamenti felszólalásokból vett idézeteket, korabeli újságcikkeket. A tanulmány megszületésének legfőbb motívuma az 1988-ban kiadott úgynevezett „Zöld Könyv” volt, amely hatalmas vitákat váltott ki szakmán belül és kívül egyaránt. Amikor *Margaret Thatchert* újraválasztották, egyértelművé vált, hogy a társadalom minden szférájában eluralkodó üzleti szellem nem fogja kímélni a kulturális életet sem. Igaz, hogy a kormányzat által kiadott anyagban önkéntes alapon megvalósítható javaslatok szerepeltek, mégis óriási ellenállás bontakozott ki a díjazások bevezetésével szemben.

A szakma reakciója nem volt ugyan egyöntetű, de abban mindenki egyetértett, hogy a problémák definiálása nem szerencsés. A kialakult viták hevében minden könyvtár kénytelen volt újra átgondolni eddigi tevékenységi rendszerét. Elsősorban a könyvtárpolitika meghatározói kerültek lépéskényszerbe, választ kellett adniuk az erőszakos kihívásra. Nyilvánvalóvá vált, hogy az ingyenes könyvtári szolgáltatás alapeszméje tovább már nem élhet háborítatlanul.

A könyvtárügyben kialakult anomáliák megértéséhez elengedhetetlen, hogy ismerjük a közkönyvtárnak mint intézménynek a társadalomban betöltött szerepét. Az igazsághoz hozzátartozik annak kimondása, hogy amikor 1850 augusztusában megszületett a világon az első közkönyvtári törvény, az első kölcsönzőhelyek igenis szedtek térítést, és kivétel nélkül önfinanszírozó intézmények voltak Angliában.

A közkönyvtárak létrehozása mögött az a ma már sokak által megkérdőjelezett viktoriánus eszme állt, hogy a többnyire embertelen körülmények között élő alsóbb osztályokat felemeljék,

Az itt ismertetett könyvek az OSZK KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtárban hozzáférhetők.

KING, Pamela
Privatisation and public libraries / by Pamela King;
[ed.] East Midlands Branch of the Library Association.
- [s.l.] : EMBLA, 1989. - 103 p.

számukra értelmes elfoglaltságot biztosítsanak, műveltségi szintjüket emeljék.

A közkönyvtárak működését nem kis mértékben motiválta a nevelő szándék, de ekkor még nem lehetséges fel az a koncepció, amely szerint a közkönyvtár az egész társadalom szolgálatában kell, hogy álljon. Már az első években kiderült néhány ellentmondás is. A nyitvatartási idő nem esett egybe a napszakkal, amikor a dolgozó tömegek is látogathatták volna a közkönyvtárakat. A sok helyen bevezetett térítés miatt elsősorban csak a középosztály használta a könyvtárakat. Számos politikai tényező a könyvtárakban a társadalmat felforgatni kívánó agitátorok melegágyát vélte felfedezni.

Az igazi fordulat a közkönyvtárak életében akkor állt be, amikor 1870-ben elfogadták az általános tankötelezettségről szóló törvényt, amellyel automatikusan a művelődési céllal létrehozott könyvtárak az oktatásügy hatáskörébe kerültek. A századfordulón és a századelőn kialakult a törvényben is rögzített működési struktúra, létrejöttek a könyvtári bizottságok, a grófsági hálózatok. A huszas évek végére teljesen általánossá vált az ingyenes könyvtári szolgáltatás gyakorlata. A közkönyvtár a valóságban is a tudásra, művelő-

désre, kikapcsolódásra vágyók intézménye, az intellektuális élet központja lett.

A térítéses szolgáltatások gondolata szinte teljesen eltűnt az ötvenes évekre, s csak időnként vetődött fel az az ötlet, hogy a szépirodalom egy részének kölcsönzését talán mégsem kellenek központi pénzekből támogatni.

A térítések bevezetésének igénye ismételtelen az 1964-es új törvény tárgyalásakor merült fel. Számos képviselő a megkülönböztetés nélkül, ingyenesen nyújtott szolgáltatások helyett differenciálást javasolt, például az egyes állományrészek különböző elbírálását - legyen olyan, ami továbbra is ingyen kölcsönözhető, de legyen olyan állományrész is, amit a későbbiekben térítés fejében vehetnek majd igénybe.

Megkezdődött a múlt századi viktoriánus attitűd bírálata, tudniillik ne az adófizető, a kiadó vagy a szerző tartsa el a könyvtárakat! Az új közkönyvtári törvény elfogadtatásával ugyan még sikerült megőrizni nagyjából a régi elveket, de az erózió megindult, az új technológiák, dokumentumtípusok esetében már eldönthetővé vált, hogy azokat pénzért vagy ingyen kölcsönzik.

A hetvenes években két oldalról nehezedett nyomás a közkönyvtárakra. Az egyik az információrobbanás, ami lehetetlenné tette, hogy a könyvtárak a régi módon lépést tartsanak a szerzeményezésben az új és nagy mennyiségű dokumentumok megjelenésének ütemével. A másik tényező a gazdasági visszaesés, amely a beszerzési keretek drasztikus csökkenésében mutatkozott meg legfájdalmasabban. Sok könyvtáros hitte akkor azt, hogy a díjazás bevezetése az egyetlen lehetséges eszköz az új szolgáltatások megteremtéséhez. Hamar kiderült azonban, hogy a térítések bevezetése nagy mértékben korlátozza a hozzáférés szabadságát. A könyvtárak megsokszorozódása, az infláció mértéke már direkt módon veszélyhelyzetet teremtett. Az állami költségvetés szűkös volta a fenntartókat arra ösztönözte, hogy a kényszerhelyzetben megoldást keressenek. Így került sor a beszerzési keretek drasztikus csökkentésére, a létszámleépítésekre, és a nyitvatartási idő lefaragására. A könyvtárakat sok esetben a sport és szabadidő bizottságok hatáskörébe utalták, ami a könyvtárügy negligálását, leértékelését jelentette anyagi tekintetben, de társadalmi megítélés szempontjából is.

A dolgok odáig fajultak, hogy a zömmel szépirodalmat kölcsönző könyvtárakat be kívánták zárni. Helyettük oktatási célokra használható

központok szervezését tartották indokoltnak. A költségvetést túllépő önkormányzatok a kultúrára szánt keretek csökkentésére kényszerültek.

A helyzet romlása maga után vonta a könyvtáros szakma egy részének radikalizálódását és politikusabbá válását. Az 1979-es választások idején új szó honosodott meg a köznyelvben, a „privatizáció”, ami egyet jelentett a költségvetési támogatások megvonásával, mindenfajta állami beavatkozás megszüntetésével.

Nem maradt el a szakma tiltakozása az újabb támadás miatt. Határozottan kiálltak azon véleményük mellett, hogy a direkt térítések bevezetése csökkenti a könyvtárak integráló szerepét a társadalomban, megkérdőjelezi elfoglalt helyét a kulturális, oktatási területeken és a kikapcsolódást segítő intézmények között. Újabb adóterheként jelenik meg az állampolgárok szemében, bevételektől függővé teszi a könyvtár működését. Komolyan aláássa a könyvtárközi együttműködést, megsokszorozza a kiadói szakma eddig sem csekély gondjait. Rövidlátó gazdasági megfontolásoknak, véleményük szerint, nem lehet alárendelni az egész társadalmat érintő könyvtári rendszert. A kormányzat ismételten az önkormányzatok alulfinanszírozásával próbálta elérni a könyvtárak kiadásainak csökkentését. A túlköltekező önkormányzatok számára szigorú szankciókat helyezett kilátásba. Bevezették a többoldalú finanszírozást, azaz közvetlenül az állami költségvetésből támogattak egyes programokat, mindemellett tovább működött a hagyományos önkormányzati struktúra. Ezzel egy egészségtelen versenyhelyzet alakult ki a kétfajta szolgáltatás-csoport között.

A nyolcvanas évek tipikus termékeként megjelentek az „information broker”-ek (tájékoztatási vállalkozók), akik zömmel könyvtárosi múlttal fogtak ebbe a vállalkozásba, és az ingyenes hozzáférhető információk pénzért történő árusításával aláásták a társaik által védett elveket. Áruként kezelni az információt, üzleti alapokra helyezni a könyvtári tevékenységeket - ez jelentette az új thatcheri gondolkodás térhódítását.

A teoretikusok arra hívatkoztak, hogy a pénzért mért szolgáltatásokról előbb vagy utóbb kiderül, hogy mennyire fontosak. A térítések bevezetése azt feltétlenül megmutatta, hogy a jobban kereső rétegek többek használják a könyvtárat, mint a szerényebb jövedelemmel rendelkezők.

Támadások özöne zúdult az ingyenesség elvéhez ragaszkodó szakemberekre. A bírálatok

sokszor a cinizmusig fokozódtak. A nyolcvanas évek sajtója hemzseg az olyan kijelentésektől, mint „a pénzért kínált szolgáltatások hihasználatlansága esetén a könyvtárakat be kell zárni”, a „szent tehenet” le kell vágni, azaz „az ingyenességet meg kell szüntetni”. Ha az átlagpolgár tud költeni tévére, nyaralásra, cigarettára, alkohorra, akkor a szórakoztató olvasmányát is meg tudja venni. Adják a szegényeknek azt, amit ma a könyvtárakra költenek. A könyvtárosok szórják a pénzt: ma ingyenesen adják a klasszikus zenét, holnap a popzenét, a számítógépes játékprogramokat - vajon hová vezet mindez? Egy magánkönyvtár sokkal hatékonyabb lehetne.

Akik a fentieket megfogalmazzák, valószínűleg nem sokat gondolnak a nagyszámú angliai munkanélküli, azokra a rétegekre, amelyek ma éppúgy nem vehetik meg a könyveket, mint korábban a viktoriánus időkben élő honfitársaik.

Az 1988-ban kiadott kormányzati anyag, a „Zöld Könyv” kifejezésre juttatja mindazt, ami a hetvenes-nyolcvanas évek vitáiban felszínre került. Nem tartalmaz kötelező intézkedéseket, csupán javaslatokat tesz, ajánlásokat fogalmaz meg. Felveti annak lehetőségét, hogy a különböző szépirodalmi állományrészecskék térítés ellenében való kölcsönzését a könyvtár mérlegelheti. Feltétlenül indokoltnak tartja különbséget tenni az egyéni felhasználó és intézmény között. Míg az előzőnél az ingyenesség bizonyos szolgáltatások esetében fenntartható, addig az intézmények vonatkozásában térítést lehet bevezetni. A szakma a kormányzati anyagra reagálva azonnal szót emelt a kölcsönzés és a könyvtárközi kölcsönzés - mint a legfontosabb alapszolgáltatások - védelmében.

Akadtt olyan szakmabeli, aki elismerte, hogy most ugyan kemény harc folyik a közvetlen díjazás bevezetése ellen, de emlékezni kell arra is, hogy a könyvtárosok maguk mi mindent áruvá tettek akkor, amikor azt még senki nem írta elő nekik. Egy felmérés jól példázza, hogy a térítésses rendszer számos dokumentumtípus esetében szinte általánosnak mondható Angliában. Például a CD-ért mindenütt szednek kölcsönzési díjat, majdnem minden könyvtár pénzért kölcsönzi a kazettákat, a hagyományos hanglemezeket.

Noha általánossá vált gyakorlatról van szó, a szakma úgy érzi, amennyiben a szolgáltatásokért teljes körben térítést kérnek, akkor a közkönyvtárak nem működhetnek tovább az eredetileg megfogalmazott alapelvek szellemében.

Tény, hogy vége az ingyenesség korszakának, de nincs aki meghatározza, *hogy mit milyen mértékben tegyenek díjazottá.* A gazdasági válság miatt mindent helyben lehet csak eldönteni. Az önkéntes alapon bevezetett díjak minden bizonnyal meghasonlást okoznak majd a szakmán belül, és ezen az állapoton csak egy egységes, országos szinten kidolgozott térítési rendszer javíthat. A közkönyvtár a maga finanszírozási problémáival hűséges tükrö a társadalom egészében végbemenő változásoknak.

Nagy Ferenc

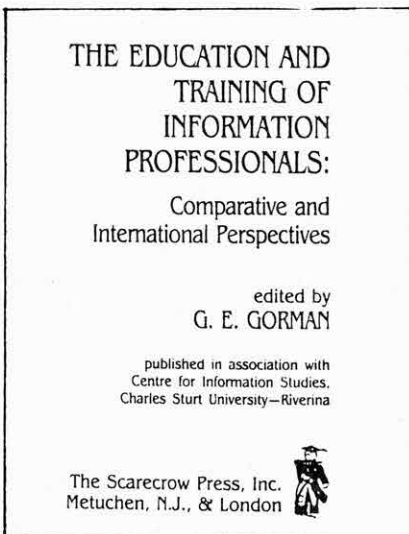
Információs szakemberek oktatása és képzése: összehasonlítás és nemzetközi perspektívák

Ez a gyűjteményes munka lényegében *Edward Reid-Smith** professzor szakmai munkásságának állít emléket, nyugdíjba vonulása alkal-

mával. Korántsem azért, hogy egy tökéletes ívű pálya végét jelezze, inkább hogy e fontos mérföldkőnél megállva visszatekintsen a professzor sokrétű tevékenységére - olvashatjuk az előszóban. A kötet szerkesztője az ausztrál *G.E. Gorman*.

Kollégák, barátok és pályatársak írásait egybegyűjtve adóznak a neves szakember és nemzetközi tekintélyű oktató hírnevének. Mivel Reid-Smith pályafutásának legfontosabb szakasza az oktatás, így az esszégyűjtemény írásai szorosabb vagy lazább szálón, de ehhez kapcsolódnak. Ugyanakkor az IFLA-ban kifejtett tevékenységének, a nemzetközi ügyek iránti elkötelezettségének, is emléket állít a kötet a világ minden tájáról egybegyűjtött írásaival.

Az első rész az információs szakemberek képzésére összpontosít: nyolc ország példáján mutatja be, többek között az ausztrál, a kínai, az angliai, a magyar, a pápua új-guineai stb. gyakorlatot. Olvashatunk itt az egy-egy országban folyó szakmai képzésről általában, (mint pl. az új-zélandi vagy a pápua új-guineai könyvtárosképzésről). Konkrét könyvtártípushoz vagy munkafolyamathoz kapcsolódó szakemberképzésről (pl. az időszaki kiadványok specialistáinak képzéséről - *Gorman, G.E.: Teaching serials librarianship in Australia*), egy másik cikk a tanárkönyvtárosok oktatásáról szól (*Henri, James: Education for teacher librarianship in Australia*). Egy adott intézményben folyó tevékenységet tár elénk a magyar példa *Tóth Gyula* és *Pálvölgyi Mihály* tollából, a szombathelyi Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Könyvtári Tanszékének bemutatásával. Ezzel párhuzamba állítva megdöbbentő Szaud-Arábia példája *M. Saleh Ashoor* és *Abdus Sattar Chandhry* írásában. A szerzők gyermekkorában még a felsőoktatás fogalma is ismeretlen volt. Mára pedig a gyors fejlődés eredményeként az amerikai modellt követve, az egyetemek felszereltségüket és ellátottságukat tekintve messze felülmúlják a térség más országait.

The education and training of information professionals : Comparative and international perspectives / edited by G.E. Gorman. - Metuchen, London : Scarecrow, 1990. - XVII, 365 p.

* Edward Reid-Smith Angliában kezdte szakmai pályafutását, majd az UNESCO szakértőjeként Afganisztánban dolgozott. 1974 óta Ausztráliában él. Könyvtárosképző intézetet szervezett Riverinában (Charles Sturt University). Vezető szerepet töltött be az Ausztrál könyvtárosegyesület munkájában is. Számos IFLA funkciót látott el.